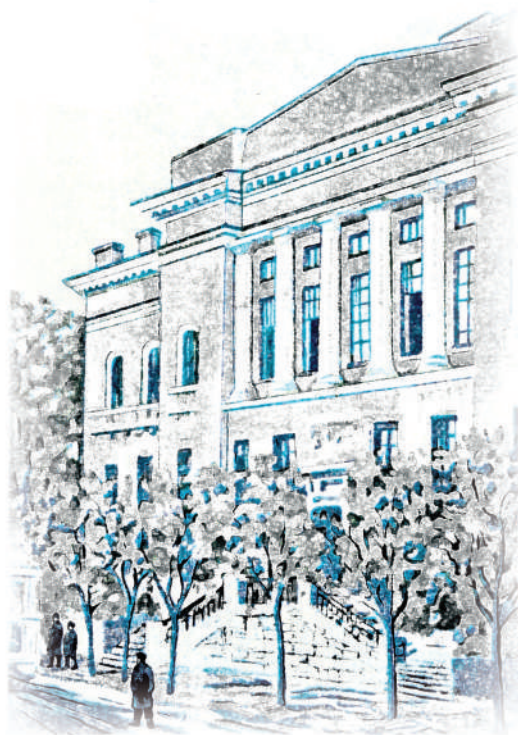

РУКОПИСНА
ТА
КНИЖКОВА
СПАДЩИНА
УКРАЇНИ

2026 | **1** (40)

Засновники:

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
Інститут рукопису

Головний редактор

Любов ДУБРОВІНА, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Наукова рада:

Олексій ОНИЩЕНКО, доктор філософських наук, академік НАН України (голова)
Аліна ДЗЕНТЬОЛ, доктор гуманістичних наук (Польща)
Георгій ПАПАКІН, доктор історичних наук, професор
Олена ПАСТУШЕНКО, доктор наук із соціальних комунікацій
Олаф ХАММАН, доктор філософії (Німеччина)
Олексій ХАМРАЙ, доктор філологічних наук
Ріма ЦІЦЕНЄНЕ, доктор гуманітарних наук (Литва)
Надія ШИП, доктор історичних наук, професор

Редакційна колегія:

Галина КОВАЛЬЧУК, доктор історичних наук, професор (заступник головного редактора)
Валентина БЕЗДРАБКО, доктор історичних наук, професор
Геннадій БОРЯК, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України
Лариса БУРЯК, доктор історичних наук, професор
Наталія ВЕРЕТЕННИКОВА, кандидат наук із соціальних комунікацій
Людмила ГНАТЕНКО, доктор історичних наук
Ярослав ДУМАНОВСЬКИЙ, габілітований доктор (Польща)
Наталія ЗУБКОВА, кандидат історичних наук (відповідальний секретар)
Катерина ЛОБУЗІНА, доктор наук із соціальних комунікацій
Дайва НАРБУТЕНЕ, доктор філософії (гуманітарні науки) (Литва)
Володимир ПОПИК, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Сергеюс ТЕМЧІНАС, габілітований доктор гуманітарних наук, професор (Литва)
Віра ЧЕНЦОВА, кандидат історичних наук (Франція)
Людмила ШАРІПОВА, доктор філософії, асистований професор (Велика Британія)
Лідія ЯРЕМЕНКО, кандидат історичних наук

Ідентифікатор медіа R30-02744

Видання індексується науковими базами даних, зокрема: Scopus, Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, ResearchBib, International Institute of Organized Research (I2OR), CiteFactor, BASE, Open Access Infrastructure for Research in Europe, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Word Cat, EBSCO, Український Реферативний Журнал, Україніка наукова, Наукова періодика України

Адреса редакції:

01601, Київ-33, вул. Володимирська, 62, к. 312
Тел.: (044) 234-78-65, (044) 288-14-18
E-mail: rkusu@nbuv.gov.ua
Сайт журналу: <http://rkusu.nbuv.gov.ua>

Founders:

The National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine
Institute of Manuscript

Editor-in-Chief

Liubov DUBROVINA, Dr. habil. in History, Professor, Corresponding Member of NASU

Science Board:

Oleksii ONYSHCHENKO, Dr. habil. in Philosophy, Academician of NASU (Chairman)
Alina DZENTOL, Ph.D in Humanitarian Sciences (Poland)
Olaf HAMMAN, Ph.D. (Germany)
Oleksii KHAMRAI, Dr. habil. in Philology
Heorhii PAPAKIN, Dr. habil. in History, Professor
Olena PASTUSHENKO, Dr. habil. in Social Communication
Nadiia SHYP, Dr. habil. in History, Professor
Ryma TSINTSENIENE, Ph.D in Humanitarian Sciences (Lithuania)

Editorial Board:

Halyna KOVALCHUK, Dr. habil. in History, Professor (Deputy Editor-in-Chief)
Valentyna BEZDRABKO, Dr. habil. in History, Professor
Hennadii BORIAK, Dr. habil. in History, Corresponding Member of NASU
Larysa BURIK, Dr. habil. in History, Professor
Vira CHENTSOVA, Ph.D. in History (France)
Yaroslav DUMANOVSKY, Dr. habil. (Poland)
Liudmyla HNATENKO, Dr. habil. in History
Kateryna LOBUZINA, Dr. habil. in Social Communication
Daiva NARBUTENE, Ph.D (Lithuania)
Volodymyr POPYK, Dr. habil. in History, Professor, Corresponding Member of NASU
Liudmyla SHARIPOVA, Ph.D, Associate Professor (United Kingdom)
Serheius TEMCHINAS, Dr. habil. in Humanitarian Sciences (Lithuania)
Natalia VERETENNIKOVA, Ph.D in Social Communication
Lidiia YAREMENKO, Ph.D. in History
Nataliia ZUBKOVA, Ph.D. in History (Executive Secretary)

Media ID R30-02744

This publication is indexed by the following scientometric databases, among which are: Scopus, Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, ResearchBib, International Institute of Organized Research (I2OR), CiteFactor, BASE, Open Access Infrastructure for Research in Europe, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Word Cat, EBSCO, Ukrainian Abstract Journal, Scientific Ukrainika, Scientific Periodicals of Ukraine

Editorial office address:

62 Volodymyrska st., room 312, Kyiv 01601, Ukraine
Phone: (+ 38 044) 234-78-65, (+ 38 044) 288-14-18
E-mail: rksu@nbuv.gov.ua
<http://rksu.nbuv.gov.ua>

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В.І. ВЕРНАДСЬКОГО
ІНСТИТУТ РУКОПИСУ

1(40)
2026

РУКОПИСНА ТА КНИЖКОВА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ 4 РАЗИ НА РІК
ЗАСНОВАНИЙ У 1993 Р. ЯК ЗБІРНИК
У СІЧНІ 2024 Р. ПРОДОВЖЕНО У ФОРМІ ЖУРНАЛУ
КИЇВ

Дослідження
архівних
та книжкових
фондів

ЗМІСТ

Мирон КАПРАЛЬ. Кодекс Михайла Гунашевського: склад та історія пам'ятки 5

Максим ЯРЕМЕНКО. Церковне життя, навчальні та релігійні практики й уявлення українського вченого духовенства у київських проповідях Стефана Яворського 1690-х років 31

Svitlana HODZHAL, Tetiana HUL. Metric books as a source for studying the history of everyday life of the Orthodox population of the city at the beginning of the 20th century: analysis of the information potential (using the example of metric books of the Cyril and Methodius Brotherly Church in Ostroh, 1907—1914) (англ. мовою) 52

Галина АЛЕКСАНДРОВА. Шевченкознавчий дискурс листів літературознавця М.І. Стороженка до історика М.В. Стороженка 68

Тетяна ЛИТВИНОВА. Промови Василя Полетики як джерело до інтелектуальної історії України першої половини XIX століття 87

Ірина КІРЖАЄВА, Анжела МАЙСТРЕНКО. Листи Івана Спаського до Миколи Котляра (1960—1967): джерелознавчий потенціал 108

Дослідження
в галузі спеціальних
історичних
дисциплін

Віталій ТЕЛЬВАК, Костянтин КУРИЛИШИН, Вікторія ТЕЛЬВАК. Постаць Михайла Грушевського в рецептивно-му дзеркалі «Діла» 1914—1930-х років 120

Дослідження
в галузі спеціальних
історичних
дисциплін

Публікація
документів

Інформаційні
технології в
бібліотечній
та архівній справі

До історії
Національної
академії наук
України

Олександр КРАВЧУК. Документи «Архіву ЗУНР у Римі»
як джерело з діяльності української військово-санітарної
місії в Чехословаччині 141

Марина БУДЗАР, Євген КОВАЛЬОВ. Епістолярний діалог
Григорія Галагана й Осипа Бодянського 163

Андрій КРЮЧИН, Юрій КОВТАНЮК, Лариса ІВЧЕНКО,
Ігор КОСЯК, Олена ЦИБУЛЬСЬКА. Відновлення фоно-
грам з колекції раритетних грамплатівок відділу музич-
них фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вер-
надського: оцифрування, цифрова реставрація, створення
метаданих, інтегрування до міжнародних музичних веб-
ресурсів 189

Alla ZHARINOVA, Iryna TSYBENKO, Oleksiy KRASOVSKYI,
Sofiiia ZHEREBCHUK. Open Science and development of re-
search infrastructures in field of book and archival heritage in
Ukraine and Europe (англ. мовою) 209

Валентина БОРИСЕНКО. Кабінет музичної етнографії
Всеукраїнської академії наук та його внесок у вивчення
й збереження національної нематеріальної спадщини
(20—30-ті роки XX століття) 233

Затверджено до друку і опублікування в мережі Інтернет
Ученою радою Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського
Протокол № від січня 2026 року

Редакторки Наталія Зубкова, Ярослава Кучмій

Редакторка-перекладачка Дар'я Лелюх

Відповідальна за випуск Юлія Дудка

Технічна редакторка Ольга Бурдік

Комп'ютерне верстання Оксани Боляк

Підп. до друку 00.00.2026. Формат 70 × 100/16. Гарн. Minion Pro.
Ум. друк. арк. 20,0. Обл.-вид. арк. 00,00. Тираж 100 прим. Зам. №

Видавець і виготовлювач Видавничий дім «Академперіодика» НАН України
01024, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Держреєстру суб'єкта видавничої справи
Серії ДК № 544 від 27.01.2001

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
V.I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE
INSTITUTE OF MANUSCRIPT

1(40)
2026

MANUSCRIPT AND BOOK HERITAGE OF UKRAINE

SCIENTIFIC JOURNAL
PUBLISHED 4 TIMES PER YEAR
FOUNDED IN JANUARY 1993 AS A COLLECTION
IN JANUARY 2024, CONTINUED AS A JOURNAL
KYIV

*Studies
of Archival
and Book Fonds*

CONTENTS

<i>Myron KAPRAL</i> . The Mykhailo Hunashevskiy codex: composition and history of monument	5
<i>Maksym YAREMENKO</i> . Churh life, educational and religious practices, and ideas of Ukrainian scholarly clergy in Kyivan sermons of Stefan Jaworskyi of 1690s	31
<i>Svitlana HODZHAL, Tetiana HUL</i> . Metric books as a source for studying the history of everyday life of the Orthodox population of the city at the beginning of the 20th century: analysis of the information potential (using the example of metric books of the Cyril and Methodius Brotherly Church in Ostroh, 1907—1914) (in English)	52
<i>Halyna ALTKSANDROVA</i> . Shevchenko studies discourse of letters from literary critic M.I. Storozhenko to historian M.V. Storozhenko	68
<i>Tetiana LYTVYNOVA</i> . Speeches of Vasyl Poletyka as source for intellectual history of Ukraine of first half of 19th century	87
<i>Iryna KIRZHAIEVA, Anzhela MAISTRENKO</i> . Letters from Ivan Spaskyi to Mykola Kotliar (1960—1967): source research potential	108
<i>Vitalii TELVAK, Kostiantyn KURYLYSHYN, Viktoria TELVAK</i> . Figure of Mykhailo Hrushevskiy in reception of journal “Dilo” during 1914—1930s	120

*Studies in Special
Historical
Disciplines*

Studies in Special Historical Disciplines

Publication of Documents

Information Technology in Librarian and Archival Fonds

To the History of National Academy of Sciences of Ukraine

Oleksandr KRAVCHUK. Documents of “Western Ukrainian People’s Republic Archives in Rome” as source of activities of Ukrainian military-sanitary mission in Czechoslovakia 141

Maryna BUDZAR, Yevhen KOVALIOV. Epistolary dialogue of Hryhorii Galagan and Osyp Bodianskyi 163

Andrii KRIUCHYN, Yurii KOVTANIUK, Larysa IVCHENKO, Igor KOSIAK, Olena TSYBULSKA. Restoration of phonograms from collection of rare records of Department of Music Fonds of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine: digitization, digital restoration, creation of metadata, integration into international music web resources 189

Alla ZHARINOVA, Iryna TSYBENKO, Oleksiy KRASOVSKYI, Sofiia ZHEREBCHUK. Open Science and development of research infrastructures in field of book and archival heritage in Ukraine and Europe (in English) 209

Valentyna BORYSENKO. Cabinet of Musical Ethnography of All-Ukrainian Academy of Sciences and its contribution to study and preservation of national intangible heritage (1920s—1930s) 233

Scientific journal “Manuscript and Book Heritage of Ukraine. Archeographic Studies of Unique Archival and Librarian Fonds”

Published 4 times per year

Founded in 1993

Languages: Ukrainian, English, Polish

Founder: National Academy of Sciences of Ukraine, V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscript

Subject areas

- The series covers various aspects of the research of history and existence of manuscripts, old printed books, specialized librarian and archival fonds with a view of reconstruction of the history of book culture in Ukraine and world.
- It represents scientific studies on specific historical subjects, publishes documents, scientific referential and informational materials (collections reviews, archeographic and bibliographic descriptions, indexes, reports and reviews).
- The periodical also encompasses articles on the problems of storage, restoration and conservation of manuscripts.
- The publication also disclosing the issues of creating automated processing technologies, describing manuscripts and books, and using information and search systems in library and archival work.

Purpose

The purpose of the scientific journal “Manuscript and Book Heritage of Ukraine” consists in introducing to the scientific and social circulation new documentary sources on the history of Ukraine and world, theoretical and practical researches on the problems of archeography, bibliography, codicology and codecography, library and archival sciences, innovative technologies in the library and archival activities. Publications of documents, presented in the scientific journal, are source of information for further scientific works on history, philology, and cultural studies.

Aim and task

The aim and task of the digest is the publication of topical, theoretical or practical content, and the newest articles and publications of documents. Materials that have passed the internal review procedure for their scientific level and compliance with the issues of the publication are accepted for publication. “Manuscript and Book Heritage of Ukraine” is an open publication that invites to cooperation both domestic and foreign scientific professionals. The humanitarian orientation of the digest provides an opportunity to cover studies on history, philology, art criticism, library and archival issues, preservation and restoration of documents, innovative information technologies. The high quality of the digest is provided by the professional composition of the authors and the exactingness of the editorial board and reviewers to the scientific novelty and relevance of the papers proposed for publication. The publication is an information platform for conducting scientific professional discussions on specialized scientific fields.

<https://doi.org/10.15407/rksu.40.163>
УДК 930(477):316.343.4-056.31]:394.92

Марина Будзар, кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України Факультету суспільно-
гуманітарних наук, Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-3720-7799
E-mail: qmimaq1113@yahoo.com

Євген Ковальов, кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України Факультету суспільно-
гуманітарних наук, Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)
ORCID: 0000-0002-7740-4332
E-mail: y.kovalov@kubg.edu.ua

ЕПІСТОЛЯРНИЙ ДІАЛОГ ГРИГОРІЯ ГАЛАГАНА Й ОСИПА БОДЯНСЬКОГО

Мета роботи: запровадження до наукового обігу листів, якими обмінювалися історик Осип Бодянський і громадський діяч Григорій Галаган, а також контекстуалізація ідейних, соціальних й особистісних мотивів їхнього листування. **Методологією** розвідки є дискурсивний аналіз цих епістолярних матеріалів для поглиблення розуміння сутності комунікаційних процесів в українських громадських та інтелектуальних колах у соціокультурних рамцях середини XIX ст. **Наукова новизна** статті полягає в публікації листування Г. Галагана з О. Бодянським як цілісного епістолярного комплексу. Контекстуальний розгляд цих важливих історичних джерел доводить, що кінець 1840-х і перша половина 1850-х років попри несприятливі політичні обставини (ультраконсервативний режим у Російській імперії наприкінці правління Миколи I) були добою інтенсивного спілкування між українськими патріотами, включеними до мереж різнобічної взаємодопомоги, а лібералізацію початку царювання Олександра II, зокрема послаблення цензурних обмежень, вони використали для активізації національного культурного руху. **Висновки.** Початок листування

Цитування: Будзар М., Ковальов Є. Епістолярний діалог Григорія Галагана й Осипа Бодянського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2026. № 1 (40). С. 163—188. <https://doi.org/10.15407/rksu.40.163>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Г. Галагана й О. Бодяньського припадає на 1847—1848 рр., коли зовнішня та внутрішня політика уряду Російської імперії набула вкрай реакційних ознак, а останні листи датуються 1857 р. — часом відносної лібералізації громадсько-політичного життя. Змістовий аналіз епістолярію засвідчив, що політична реакція не спромоглася цілковито придушити позаофіційне громадське життя в Україні. Листи унаочнюють форми соціокультурної взаємодії, до яких вдавалися українські патріоти, — від неформального спілкування однодумців до пошуку й придбання текстів з історії, етнографії, фольклористики України. Повноцінним засобом висловлення широкого спектру думок — як обговорення суспільно-політичних проблем, так і вирішення низки приватних питань — є українська мова. Її доволі часто вживав О. Бодяньський та інколи Г. Галаган. Це засвідчує набуття українською статусу повноцінної літературної мови, здатної в повному обсязі задовольняти комунікативні потреби суспільства. Публікація комплексу листів, якими обмінювалися Осип Бодяньський і Григорій Галаган, уможливіло ґрунтовне осмислення досі малодослідженого періоду історії Наддніпрянської України — кінця 1840-х — середини 1850-х років, перехідної доби між Кирило-Мефодіївським братством і початком громадівського руху.

Ключові слова: Осип Бодяньський, Григорій Галаган, епістолярій, українські патріоти, комунікаційна мережа, громадсько-культурна взаємодія.

Актуальність теми дослідження. Дослідження епістолярної спадщини залишається серед пріоритетів у царині гуманітарного знання. Листи як поліфункціональне джерело відображають і подієвий, і духовно-емоційний зміст своєї історичної доби, тому запровадження до обігу епістолярних матеріалів не втрачає актуальності, а надто тоді, коли вони утворюють доволі репрезентативний комплекс, що засвідчує взаємини людей, для яких листування було засобом встановлювати й підтримувати складні соціальні зв'язки. Й тим доречніше, якщо така публікація поглиблює уявлення про комунікацію осіб, які були помітними представниками української патріотичної спільноти середини XIX ст. Це Осип Максимович Бодяньський (1808—1877), виходець зі священницької родини, знаний український історик, літературознавець і фольклорист, публікатор низки джерел і літературних пам'яток з історії та етнографії України, й Григорій Павлович Галаган (1819—1888), нащадок дворянського роду козацько-старшинського походження, великий землевласник і впливовий громадсько-політичний діяч.

Аналіз досліджень і публікацій. Листування Осипа Бодяньського з Григорієм Галаганом досі майже не привертало уваги дослідників. Першу публікацію листів Бодяньського до Галагана здійснили ще 1899 р. історик О.М. Лазаревський і філолог-славист, педагог А.Й. Степович на сторінках часопису «Киевская старина» в рубриці «Частная переписка Г.П. Галагана», в якій також оприлюднили листи від М.А. Рігельмана, А.А. Метлинського, П.О. Куліша, маючи на меті знайомство читацького загалу з цінними матеріалами родинного архіву Галаганів, але в розпорядженні публікаторів не було зворотних листів, себто Бодяньському від Галагана [14, с. 24—32]. Незабаром М.П. Василенко торкнувся питання кореспондування О. Бодяньсько-

го з представниками української інтелектуальної еліти, але зосередився на його комунікації з письменниками й науковцями — М.О. Максимовичем, М.В. Гоголем, Т.Г. Шевченком, П.О. Кулішем, Г.П. Данилевським, О.М. Лазаревським [3, с. 205—211], використовуючи тексти листів, опублікованих упродовж 1880-х років колекціонером А.О. Титовим [5, с. 74—75]. Ф.Я. Савченко, за ініціативою якого папери О. Бодянського з колекції А. Титова наприкінці 1920-х років були передані з Державної публічної бібліотеки ім. М.Є. Салтикова-Щедрина до ВУАН для тимчасового опрацювання та залишилися в Україні [11], проаналізував відомості про Т. Шевченка в неопублікованій кореспонденції вченого, опосередковано вказавши на присутність Г. Ґалаґана в колі спілкування дописувачів [12]. Традиція розгляду архіву О. Бодянського з акцентом на комунікації з українськими літераторами й науковцями збереглася у вітчизняній гуманітаристиці до початку ХХІ ст. Наприклад, у дослідженні українознавчого контексту праць ученого йшлося лише про визначених понад 100 років тому діячів [9, с. 151—183]. Останнім часом діапазон опрацювання листування О. Бодянського з Г. Ґалаґаном розширюється [13], але проблема розгляду епістолярної взаємодії цих людей в інтелектуально-світоглядних реаліях середини ХІХ ст. досі не вичерпана.

Метою статті є запровадження до наукового вжитку листування Григорія Ґалаґана з Осипом Бодянським у повному обсязі та контекстуалізація цих листів.

Виклад основного матеріалу. Оригінали епістолярного комплексу зберігаються у двох фондосховищах — Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського у складі документів з Ґалаґанівського архіву (п'ять листів О. Бодянського у фонді ІІІ) і відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України в архіві О. Бодянського (дев'ять листів Г. Ґалаґана у фонді 99).

Ці тексти охоплюють 1847—1857 рр. — десятиріччя, в якому поєдналися дві доби в історії Російської імперії та, відповідно, України, що перебувала в її складі. Перші зі збережених листів припали на початок так званого «похмурого семиріччя» — останні роки правління Миколи І (1848—1855), коли російський уряд, роз'ятрений революційними й національними рухами в Європі, вдався до вкрай реакційної внутрішньої та зовнішньої політики, а завершується цей епістолярний комплекс текстами 1856—1857 рр., коли на початку царювання Олександра ІІ з'явилися перші ознаки лібералізації суспільно-політичного життя. Це є історичним тлом листування. Значущою прикметою листування є мова — листи Бодянського подекуди повністю, а інколи частково написані українською, україномовні вставки є й у деяких листах Ґалаґана до нього.

Г. Ґалаґан особисто познайомився з О. Бодянським у Москві взимку 1846—1847 рр. Він згадував у щоденнику того часу про Бодянського як

публікатора джерел і досліджень з історії України, зокрема знакомитої «Історії русів» — твору, в якому, на думку Галагана, захопленого романтичною візією національного руху, «видно всю велич нашого народу, всі фанатичні та каверзні жорстокості поляків і, нарешті, всі кричущі кривди й нешляхетні вчинки Петра І-го й усіх, які запозичували й наслідували його приклад...» [7, арк. 34]. Водночас Галаган відзначив ще одну важливу археографічну працю Бодянського — публікацію «Літопису Самовидця», а також підготовку до друку розвідки з історії України Олександра Рігельмана (в останньому випадку громадське навіть перетиналося з особистим, бо Рігельмани були близькими родичами Галаганів) [Там само]. Крім того, взаємному зближенню Галагана й Бодянського сприяло почуття земляцтва, адже Осип Максимович був родом з Варви, містечка в Лубенському повіті на Полтавщині, де здавна були маєтності Галаганів. Тому цілком доречним було звертання «земляче», яке Бодянський часто вживав у своїх листах до Григорія Павловича.

Тож між Г. Галаганом і О. Бодянським було чимало спільного, що створювало міцну основу для їхніх тривалих товариських взаємин, — походження з одного краю, щира цікавість до української минувшини й традиційної культури в її фольклорно-етнографічній репрезентації. До того ж ще до особистої зустрічі вони мали чимало спільних знайомих і, так би мовити, заочно знали один одного. Наприклад, Михайло Литвинов ще навесні 1844 р. в листі до О. Бодянського розповів йому про зустріч з Тарасом Шевченком на вечірці, влаштованій для земляків Г. Галаганом, який, на думку дописувача, мав у душі теплу любов до всього рідного: це «уповні чудесна людина, серце добре, ум просвічений і, найголовніше, не вдає великого пана» [12, с. 135].

Включення Г. Галагана й О. Бодянського до розгалуженої комунікаційної мережі українських патріотів 1840-х років і вільне володіння системою культурних кодів, вживаних у цьому колі, уможливили довіру й взаємоповагу у спілкуванні цих двох людей, які, зауважимо, перебували доволі далеко один від одного не лише в просторовому сенсі, адже Галаган мешкав в Україні, а Бодянський — у Москві, але й в російських імперських соціальних структурах, оскільки один був багатим поміщиком, а інший — скромним університетським професором. У такому соціокультурному контексті Г. Галаган, приміром, міг цілком відверто поділитися з «щирим українцем з Варви» своїм проектом видання «на малоросійській мові книг для простого народу» [7, арк. 37]. Цим же обумовлювалися і відверті інтонації першого листа Г. Галагана до О. Бодянського, в якому відбилися враження від дедалі важчого тягара миколаївської реакції. Лист датований 20 січня 1848 р. — ще й рік не сплив від часу розгрому Кирило-Мефодіївського братства. А треба взяти до уваги, що тоді до слідства притягалися близькі Г. Галагану люди — наставник і друг Федір Чижов, двоюрідний брат Микола Рігель-

ман. Сам Г. Ґалаґан згадувався у слідчих матеріалах як український патріот і людина з демократичними переконаннями, що тоді сприймалося в урядових колах як певна ознака політичної неблагонадійності [4, с. 200—201]¹. Цей лист О. Бодянському набуває навіть драматичності, коли від розмови про поточні справи Г. Ґалаґан переходить до екзистенційних роздумів про те, що, як йому здається, Україна безповоротно втрачає свою національну самобутність. Такі настрої підживлювалися тогочасним романтичним топосом ностальгії за «старими часами» й передчуттям загибелі ідеалізованої минушини: «Народ помітно втрачає останні крихти своєї патріархальності та поринає у нові брутальні втіхи», — пише він Бодянському. А пани, виправдовуючись неможливістю вчиняти інакше, «віддаються, за малим виключенням, суто матеріальним справам». Глибину цим роздумам додає притаманне Ґалаґанові вправне володіння словом: у цьому ж листі він вдається до складної метафорики, «нервом» якої є образ хмари як символу лихоліття, причому вживає українську мову, бо її напрочуд багата полісемантичність дозволяла створювати «кодовані повідомлення», зрозумілі «нашим», обізнаним з українською фольклорною традицією, з якої цей образ було запозичено: «...Ми з Вами ще побалакаєм; а про віщо? про те, як знаходять хмари на зелені степи і що маємо робить, як розійдуться тії хмари». У такому ж сенсі Г. Ґалаґан протиставляє «зиму» «весні», яка в його тексті постає як символ відродження. Це, безперечно, міг зрозуміти та оцінити лише «свій».

Задушлива атмосфера кінця 1840-х — середини 1850-х років відлунює в обговоренні у листах особистих питань, коли у приватному проринає громадське, що назагал притаманно тогочасному епістолярному мовленню. У листі від 28 листопада 1849 р. Г. Ґалаґан дуже обережно пише Бодянському: «З тих самих часів, як Ви стали жертвою глумливої підступності, літературні праці Ваші зупинилися». Тут ідеться про важкі наслідки для вченого сумнозвісної «справи Флетчера». У творі англійського дипломата Джайлса Флетчера (1546—1611) «Про державу Російську...», опублікованому в перекладі російською мовою на сторінках часопису «Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских», який видавався за редакцією Бодянського, йшлося про «темні боки» московської історії XVI ст. В урядових колах цю публікацію внаслідок інтриг міністра народної освіти С.С. Уварова було розцінено як поширення «наклепів» на Росію. Через це часопис було закрито, а О. Бодянський на деякий час мусив покинути кафедру в Московському університеті [2]. Усе це неабияк хвилювало українських

¹ На слідстві Ф. Чижев заявив про Г. Ґалаґана, вочевидь бажаючи одночасно і з правдою не розминутися, і не підставляти друга під удар імперської репресивної машини: «Він пристрасно, до безумства любить Україну, лише нею і марить, до того, що нерідко я на його гримав. Але я переконаний, що він ані за своїм тихим єством, ані за нахилами не може мати жодних політичних намірів» [4, с. 245].

поціновувачів наукових праць О. Бодянського, тому Г. Галаган вирішив запропонувати вченому матеріальну допомогу для самостійного видання ще не опублікованих текстів («багато з усього цього матиме великий інтерес для читаючої публіки»).

До речі, пропозиція матеріальної підтримки заради видавничої справи є вельми показовою з огляду на подальші непорозуміння у цьому питанні, до якого долучилися П. Куліш і М. Білозерський. У розмовах з Білозерським і листах до нього Куліш закидав Галагану небажання позичити Бодянському гроші для публікації його праць. 22 лютого 1854 р. Білозерський занотував у своєму щоденнику: «Як дивно й сумно було чути, що Г[алага]н вагається дати в борг, на 6 років, 3000 р. срб. Бодянському, який на ці гроші видав би безліч дуже важливих історичних джерел» [Цит. за 10, с. 477]. Лист Куліша від 16 березня того ж року містить натяк на невдоволення Галаганом: «Розмірковують ці панове чудово, а якби треба було купити славу рідної літератури [за] 3000 р. срб. — то взяли б так точно, як і за пропозицію Бодянського» [Там само, с. 171]. А в липні Куліш писав Бодянському про свою розмову з М. Рігельманом: «Я просив його бути посередником між Вами обома [Бодянським і Галаганом. — М. Б., Є. К.] й зруйнувати ваші обопільні непорозуміння, в яких, як здається, Ви перебуваєте...» [Там само, с. 190].

Також листування Г. Галагана й О. Бодянського свідчить, що політична реакція кінця 1840-х — початку 1850-х років не спромоглася цілковито придушити позаофіційне громадське життя в Україні. У той час існували розгалужені комунікаційні мережі громадських активістів, важливим вузлом яких був Київ. Одним з таких осередків став гурток однодумців, до якого належали українофіли Г. Галаган і М. Рігельман та опальні слов'янофіли Ф. Чижев і Ю. Самарін. У листі від 4 січня 1850 р. Григорій Павлович писав: «...Є все ж таки люди добрі, добродішні, з якими любо поговорити, оновитися, освіжитися у своїх намірах і трошки обмитися від тієї кори, яка на нас непомітно наростає наклепом світу [підкреслено автором. — М. Б., Є. К.]». До «київського гуртка» також приєднався ліберальний поміщик Василь Тарновський (старший), за характеристикою, наданою йому Г. Галаганом у щоденникових нотатках, «розумний, освічений, добрих намірів і в душі наш малоросіянин [патріот. — М. Б., Є. К.]» [8, арк. 6]. Головне, що обговорювали на зустрічах, — «селянське питання»: «Багато дістав я втішного з наших розмов, вчотирьох чи вп'ятьох, коли ще був тут Тарновський» [Там само, арк. 7зв.]. Із цих же записів зрозуміло, що спілкування з Василем Васильовичем узимку 1849—1850 рр. стало одним із чинників зацікавлення Григорія Павловича статистичними дослідженнями: «...Ми з ним немало говорили й зійшлися на думці, що в нинішній час і за теперішніх обставин є лише один вихід для намірів розповсюдження добра й поразки зла; цей єдиний вихід є статистика» [Там само, арк. 6зв.]. Згодом це зумовило участь Г. Галагана в діяльності ще одного осередку громадської активності

в Києві — Комісії для опису губерній Київського навчального округу, створеної 1851 р. Лист до Бодянського від 23 березня 1855 р. унаочнює, наскільки важливою цариною стали тоді для Г. Ґалаґана статистичні розвідки, що трактувалися ним як засіб громадського самоусвідомлення та передумова позитивних соціально-економічних змін: «Вивчення краю з усіх його боків, пізнання самих себе відкриють кожному речі так, як вони є насправді».

Важливим проявом взаємин Г. Ґалаґана й О. Бодянського, зафіксованим у листуванні, було обопільне прагнення збирати тексти, які належали до царини їхніх зацікавлень, загалом типових для інтелектуалів доби романтизму як системи ідей та естетичних уявлень, — історії, етнографії, фольклористики. Листи показують, що Г. Ґалаґан хотів мати повний комплект «Чтений...», які публікувалися за редакцією Бодянського, а також бажав одержати копію рукопису ще не опублікованої Кулішевої «Чорної ради». За допомогою Г. Ґалаґана О. Бодянський розшукував в Україні рукописи в місцевих аматорів старожитностей — О. Ханенка, П. Білецького-Носенка, В. Полетики. Цікаві згадки в їхньому листуванні є про Миколу Маркевича, історика й етнографа, двоюрідного Ґалаґанового брата. У листі від 1 лютого 1848 р. О. Бодянський зауважив, що, на його думку, останнім часом Маркевич надто переймається матеріальними справами і занурився в господарчі клопоти — «огречкосіївся», а Г. Ґалаґан у відповідь зауважив, що жага до збирання старожитностей у Маркевича аж ніяк не згасла, а П. Білецький-Носенко, аматор української словесності, передав йому низку своїх праць, як-от «Малоросійську граматику» і «Словник малоросійської мови». Це були справді важливі рукописи, які Маркевич оцінив належним чином [6, арк. 33], але Г. Ґалаґан обіцяв передати їх О. Бодянському, якби Маркевичу не вдалося опублікувати їх самотужки.

Обговорення пошуку старожитностей демонструє високопрофесійне ставлення О. Бодянського до наукової праці: він прагне віднайти в архіві Полетик ще один примірник рукописної «Історії русів» для порівняння з уже опублікованим текстом для можливого передруку.

Епістолярій також унаочнює обопільний інтерес Г. Ґалаґана й О. Бодянського до українського фольклору, передусім пісенного. В останніх листах, написаних у перші роки царювання Олександра II, коли за словами Ґалаґана, «все оживає..., являються на світ Божий такі речі, що довгий час були під спудом і під заборонаю», обговорювалася публікація збірки «Южнорусские песни с голосами», куди увійшли твори, зібрані М. Маркевичем і упорядковані за участі Григорія Павловича, який волів видрукувати їх власним коштом. Ще в 1849 р. І. Аксаков бачив книгу вже надрукованою та готовою до випуску, але цензура «знайшла потрібним ще дещо викинути» [1, с. 332]. Г. Ґалаґан доручив клопотатися про публікацію збірки в Києві М. Рігельману [Там само, с. 295], а в Петербурзі — Л. Жемчужникову, але саме допомога О. Бодянського, який мав власний гіркий досвід цензурних

заборон («Нам, столичанам, письменство й усі його митарства більш знайомі, ніж Вам, мешканцям віддаленої, але благословенної Малоросії») посприяла владнанню цієї справи.

Листування, будучи суб'єктивною репрезентацією життєвого досвіду, абсорбує в собі всю його розмаїтість, у ньому відображаються як події, що визначали долі цілих націй, держав або навіть усього людства, так і ситуації, важливі лише для однієї людини чи порівняно вузького кола респондентів, але і вони є невід'ємними складниками людського буття, в якому «велике» немислиме без «малого». Тому навіть суто особисте бажання О. Бодяньського скористатися впливом Г. Галагана у дворянсько-чиновницьких колах Лівобережної України та Києва, щоб допомогти своєму братові Федору Максимовичу здобути посаду штатного наглядача повітового училища у Прилуках, що, власне, стало приводом для початку їхнього епістолярного діалогу (до речі, цей лист від 14 грудня 1847 р. О. Лазаревський і А. Степович не опублікували, чи то через його нібито суто приватний зміст, чи то через українське мовлення автора, не уповні зрозуміле для них), унаочнює нюанси тогочасного суспільного життя — і те, що посада почесного наглядача повітового училища була синекурою для дворян, і те, що служба в училищі могла врятувати сина священника «від батьківських злиднів», і те, що для її отримання треба було задіяти досить непростий механізм клієнтело-патерналістських контактів. Особливої уваги варте те, що саме у цьому листі О. Бодяньський вживає один з варіантів українського писемного мовлення, поширений у XIX ст., — імітацію селянської «балачки», коли переважають стилістика та граматичні конструкції усної оповіді, звертаючись до Г. Галагана на «ти» й послуговуючись зменшувальною формою його імені — «Грицько», чого ніколи не дозволяв собі у текстах російською. У такий спосіб його прохання допомогти братові сприймається не як домагання протекції від людини з вищим соціальним статусом, але як прагнення здобути дружню підтримку від земляка, від людини, яка розуміє мову тієї батьківщини, дітьми якої вони обидва є. Тож українська мова у цьому листуванні набуває символічного значення, урівнюючи поміщика з професором у рамках культурної спільності, завдяки чому соціальна нерівність відступає перед національною єдністю, що може виявлятися навіть у дрібницях, як-от наданні посади для «свого».

Усі листи друкуються за оригіналами, сучасним правописом, проте з максимальним дотриманням граматики і стилістики джерела.

Наукова новизна. Публікація листування Григорія Галагана з Осипом Бодяньським, що міститься у фондах Інституту рукопису НБУВ імені В.І. Вернадського та Інституту української літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України, не лише розширює уявлення про зміст спілкування українських інтелектуалів і громадських діячів з різних суспільних груп — різночинної інтелігенції (О. Бодяньський) і помісного дворянства (Г. Гала-

ган), але й репрезентує важливі деталі громадського життя в Україні кінця 1840-х — середини 1850-х рр.

Висновки. Листування між Осипом Бодяньським і Григорієм Ґалаґаном, яке розпочалося наприкінці 1847 р. і тривало до 1857-го, належить до важливого етапу історії українських теренів у складі Російської імперії, який охоплює політичну реакцію кінця правління Миколи I і початок лібералізації з приходом до влади Олександра II. Для українського громадського життя це був перехідний період від ідеалів і прагнень часів Кирило-Мефодіївського товариства до зародження демократичного громадського руху. Листування Г. Ґалаґана з О. Бодяньським доводить, що навіть під час миколаївської реакції кінця 1840-х — початку 1850-х років українські інтелектуали та громадські діячі намагалися використовувати будь-які можливості, від публікації наукових розвідок до статистичних досліджень, для підкріплення власної культурної ідентичності. Позаофіційний громадський рух, що зосередився в гуртках однодумців, які не вступали у пряму конфронтацію з імперією, але використовували легальні можливості діяльності, проявлявся в різних формах соціокультурної взаємодії — обміні друкованими виданнями й рукописами, збиранні джерел з історії, етнографії, фольклористики. Не менш важливим було вживання в листах української мови, що мало символічне значення як акт національної самоідентифікації.

Листування О. Бодяньського з Г. Ґалаґаном, яке вперше публікується як цілісний епістолярний комплекс, безперечно є важливим джерелом і для дослідників громадських рухів, і для мовознавців, які працюють у царині соціолінгвістики. Наявні в цих листах характеристики різних осіб, визначних і маловідомих, роздуми про актуальну для того часу суспільну проблематику оприявнюють чимало нових рис у картині світу українців середини XIX ст. Публікація цих текстів має сприяти подальшому поглибленому опрацюванню епістолярної україніки.

ЛИСТИ

***

О. Бодяньський — Г. Ґалаґану

А що, Грицьку, чи не час лишень до Києва оглоблі повернути? О, добре б було, дуже добре, перекинуться тобі через Дніпряк на Різдвяних, та, як кажуть то, побалакати з дужчими нас, щоб там, якимсь побитом, чужее на своє повернути, Пирядин на Прилуку². Ідь же, коли не милюсь, тобі обіщали жінку за чоловіка, як тільки Носенка з носом не стане? А от же не тільки з носом, але й з потрохами може його винесло з Прилуки!³ Дак нічого ж виляти, кажу швидчій на коняку да до шляху. А

² Г. Ґалаґан тоді обіймав посаду почесного наглядча Пирядинського повітового училища.

³ Ідеться про П.П. Білецького-Носенка, педагога, літератора та етнографа, який тривалий час обіймав посаду почесного наглядча Прилуцького повітового училища.

там, коли наша взяла, зробишся потом у себе дома, та ще й на господі, будь ласкав, пане добродію, не побрезкуй моїм братягою ⁴, що знай все дальше лізе од батьківських злиднів, котрі без його розійдуться як той лист по води, або роса по трави. У Прилуці б йому було, мабуть, краще и тепліше, ніж у Бога за дверями. А тобі, коли переведешся, сюю капість зробити, що чоловікові плюнуты. Будь ласкав же, пане земляче, одмірь пригоршнею козакові, щоб тобі Біг святий одміряв обома!

Бувай здоров та не забувай щирого твого земляка Иська Бодяньського.

Року 1847, декабря 14-го у Москви.

Уперше опубліковано: Український дворянський епістолярій... [13, с. 63—64]. Оригінал: ІР НБУВ. Ф. ІІІ. Од. зб. 257.

***

Г. Галаган — О. Бодяньському

Сокиренцы. 20 генваря 1848.

Излишне было бы говорить Вам, дражайший земляк мой Осип Максимович, какое удовольствие принесло мне письмо Ваше от 14 декабря, да еще на нашем святом и благородном наречии писанное. Мне было истинно приятно то, что я увидел, что Вы-таки меня не забываете.

Вы знаете, что приятнейшие минуты, проведенные мною в Москве, вне моего семейства, были с Вами, и разговоры, которые мы неумолчно вели между собою, оставили во мне сладкие впечатления на всю мою жизнь ⁵. Тем-то более я бы желал от всей души быть Вам чем бы то ни было полезным; но на первый раз попытка моя пока осталась тщетною. Причина моего долгого молчания была та, что все сие время шли переговоры с киевскими начальниками о переводе меня в Прилуку. Но увы! я не мог сам съездить в Киев, а противная партия действовала там лично, и скоро получил я ответ, что Прилуцкое училище обещано Василию Петровичу Тарновскому, который теперь в Зенькове ⁶. Прежде еще сам Траскин приглашал меня в Прилуку ⁷, но Тарновский соученик Юзефовича и Писарева ⁸, и дело повернулось в другую сторону. Бог с ними, мне все равно для меня, но мне досадно, что это обстоятельство лишило меня возможности до другого случая быть полезным Вашему братцу. Несмотря на то, я не теряю надежды: во-первых, в феврале месяце я думаю быть в Киеве, а во-вторых, как бы то ни было, но Тарновский мой родственник и я на него нападу, чтобы он сам просил о переводе Вашего братца в Прилуку.

⁴ Мовиться про Федора Максимовича Бодяньського, молодшого брата О. Бодяньського.

⁵ Г. Галаган залишив запис у щоденнику за 12 січня 1847 р.: «Бодяньський, з яким ми, хоча й не бачилися раніше ніколи, зустрілися як старі друзі, помалу познайомить нас із багатьма літописами українськими й тим сприятиме пізнанню нами самих себе...» (ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 6922. Арк. 34).

⁶ В.П. Тарновський обіймав посаду почесного наглядча Зінківського повітового училища, але клопотався про переведення до Прилук. Г. Галаган теж добивався посади почесного наглядча Прилуцького повітового училища, бо мешкав у Прилуцькому повіті в с. Сокиринці, проте мусив задовольнятися посадою почесного наглядча училища в Пирятині, а згодом у Борзні.

⁷ Генерал О.С. Траскін — попечитель Київського навчального округу.

⁸ М.В. Юзефович — тоді помічник попечителя Київського навчального округу, М.Е. Писарев — правитель канцелярії Київського генерал-губернатора, впливові урядовці, обидва були вихованцями Московського університетського благородного пансіону.

Итак, извините меня, любезнейший земляк, если я не мог быть на сей раз Вам полезен, и будьте уверены, что тут не было от меня недостатка в доброй воле. По-стараясь всеми силами поправить дело.

Что сказать Вам о нашей милой Украине? Хотя нет ничего очень утешительного, но я знаю по себе, что когда находишься далеко от родины, то все приятно об ней слышать, даже и дурное. — Нынешняя зима у нас так холодна, как давно не запомнят, между тем, дороги почти никакой нет, а потому все осуждены на невольное домоседство. Бедненькие люди мерзнут как мухи и ожидают весны с терпением, свойственным только им. В нравственном отношении страна наша упадает год от году: народ заметно теряет последние остатки своей патриархальности и предается новым грубым удовольствиям, а пань... — те, легко находя перед самими собою извинение в невозможности иначе делать, предаются за небольшим исключением совершенно материальным занятиям. Вот так идет день за днем почти без мысли, без желания, пока наконец благодатная весна не разовьет нам все красоты нашей степной природы; тогда мы займемся прекрасной землей, забывши между тем все земное. Еще, слава Богу, в красотах природы нашей мы можем найти утешение и, предавшись им, забыть на время разные беды. Если Вы мне доставите еще удовольствие написать мне письмо, то сделайте милость, скажите, могу ли я надеяться этого лета видеть Вас в Малороссии, Вы, кажется, имели намерение съездить на родину; коли так, то напишіть мені заздалегідь, щоб я таки знав, коли Вас сподіватися. Тоді ми з Вами ще побалакаєм; а про віщо? про те, як ходять хмари на зелені степи і що маємо робити, як розійдуться ті хмари. — Оце недавно вернувся я від Ханенка, бо я їздив за Десну одвідати Маркевича Михайла, що овдовів⁹. Ханенко мені показував усю свою старовину; уже ж її там чимало, на цілу добру скриню! і усе те має Вам посилати, буде з Вас не на один рік. — Бувайте ж здорові, мій щирый земляче; хай Вам Біг помога у всьому, що задумаєте робити, та не забувайте Вашого приятеля

Григора Галагана.

Уперше опубліковано: Український дворянський епістолярій... [13, с. 101—102]. Оригінал: Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 1—2зв.

***

О. Бодянський — Г. Галагану

Вчера получил я Ваше письмо, а сегодня уж и отвечаю Вам, пане добродію, Грицьку! Усе ж то воно лучче, як скинеш з шиї, що на їй висне. Отвечал бы Вам и вчера, да было заседание в Обществе историческом, а в заседание насилу хватило часу прослєбезовати Ваш лист. Сьгодні одлинуло трошки от душі, хоча теж строчу оце Вам не в своїй хаті, а в друкарні, куди забрався, не глядячи на неділю, ще трохи не вдосвіта, а вийду хіба як дівчата вже полягають спати на вечорницях.

⁹ Г. Галаган був у Новгород-Сіверському повіті Чернігівської губернії, в с. Ленків, у маєтку свого двоюрідного брата і близького приятеля Михайла Андрійовича Маркевича, який незадовго до того втратив дружину Катерину Василівну, уроджену Лобисевич. Ханенко — Михайло Іванович, поміщик Новгород-Сіверського повіту, одружений із двоюрідною сестрою Галагана Лідією Михайлівною, уродженою графинею Гудович, брат Олександра Івановича Ханенка — аматора українських старожитностей.

Благодарю Вас от всего сердца козацкого за Ваши старания о моем бедном брате. Что делать? Против гори не зсипать піском, а канчуком обуха не перебити. Пождем и теперь у бережечку, чи не повіє вітерець и на наші паруси. Буде можно, прошу действовать, при случае, на родственника своего, Василия Петровича Тарновского¹⁰. Я бы сам обратился к нему с просьбой, но решительно незнаком с ним и не знаю, что он такое за человек. На киевских не имею никакой надежды: там сидять, як бачу, усе брехуни та дурисвіти, нехай здорові будуть! Тоже самое вижу и в Полтаве: вередують, ніби козак чорнобривою. Щоб вони не дождали, щоб я коли ще коло їх панькав!..

Вы спрашиваете, буду ли я нынешним летом дома? Бог весть, пане Грицьку. Ба-жалось би дуже, але, як кажуть то, є в глеку молоко, та голова не влізе. І ніколи, і ні з чим, хоч і було би для чого, а найпаче задля свого здоров'я, которому не вадило б звести дух під своєю оселею, дома й в господі; але, кажу ж, рада б душа у рай, да гріхи не пускають, або: мама за пана, дак пан не бере...

От Мих. Ив. Ханенка получил, вместе с Вашим, письмо, от 21 прошлого месяца. Он извещает меня и о Вашем у него пребывании. Даже Н.А. Маркевич¹¹, случившейся на ту пору у него, настроил мне от себя, извиняясь в несдержании доселе своего слова. Авось, когда-нибудь и он удосужится. При случае действуйте на него для общей пользы. Он уж, кажется, слишком огречкосеился; видно, однако же, что человек добрый и умный, и хоч куди козак. Ханенки ж, вижу, молодцы, особливо Мих. Иванович. Честь и слава ему ныне и в будущем, от нас и после нас! Будет чем его землякам за такое радушное содействие Историческому обществу помянуть.

Прошу поклониться от меня всем своим родным и всем, кто только помнит меня и не поминает лихом.

Будьте живенькі, здоровенькі, та не забувайте

Вашого найщиршого земляка
Иська Бодяньского.

1-го февраля 1848.

Москва. Университетская типография.

Уперше опубліковано: Киевская старина. 1899. № 7. С. 25—27.
Друкується за оригіналом: ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 258.

***

Г. Галаган — О. Бодяньскому

Получено 5/III 48, пятница¹².

Сокиренцы. 18-го февраля 1848.

Еще недавно получил я письмо Ваше, любезнейший и многоуважаемый мною земляк, еще не успел ничего сделать по Вашему поручению, как уже и лезу к Вам с моей просьбой. Видите ли, Осип Максимович, что значит принадлежать к себе человека, что после и покою не даст. А вот в чем состоит моя покорнейшая просьба:

¹⁰ В.П. Тарновський тоді вже обіймав посаду почесного наглядча Прилуцького повітового училища, щодо якої марно клопотався Г. Галаган. Ф.М. Бодяньський згодом таки став штатним наглядчаем Прилуцького повітового училища.

¹¹ Микола Андрійович Маркевич, визначний український історик та етнограф, двоюрідний брат Г. Галагана.

¹² Приписка О. Бодяньского.

мне хочется иметь все доселе вышедшие книги «Чтений Общества», а у меня они не все. Будьте так добры, передайте прилагаемые при сем 10 руб. сереб. в типографию, чтобы мне переслали недостающие у меня. Вот те, которые у меня есть:

№ 1. Генварь 1846 г.

№ 2. Февраль 46.

№ 3. Март 46.

№ 4. Апрель 46.

№ 1. Июнь 1846.

№ 2. Сентябрь 46.

№ 3. Октябрь 46.

№ 5. Декабрь 46.

Видите ли, у меня нет № 4-го ноября и потом всех следующих.

Если продаются с раскрашенными картинками, то будьте ласкавы, пришлите таковые, лучше дороже заплачу, да чтобы были раскрашены. Уже в другой раз не буду дале-Биг вас беспокоить, тільки научите, куди посылать впродь деньги для доставления сих книг. Зробіть же ласку, удружить землякові, щоб він таки Вам вічно дякував. Що Вам казать про нас? Оце вже третій тиждень, що така зробилась одлига, що увесь сніг пропав і лід взявся водою. Неможна їздить ні саньми, ні возом, та й ледве ноги волочить, так грязко; того й гляди, що чоботи покинуть у багні та мерщій босий додому. Ще тиждень так буде, то сподіватимемося журавлів. Тільки що прибрався у Київ, та куди Вам! Страшно за голову, бо Дніпро не жартує і вже досі мабуть розбив кригу і шпуге.

Вы мне пишете про Марковича; он славный человек, нечего сказать, но на него весьма мало можно надеяться в настоящее время. Он втянулся в сахарный завод, затеял дело не по своим силам и теперь в ужасных заботах. Между тем, он хотя никакой видимой пользы не приносит истории и литературе в настоящее время, но, несмотря на то, он занимается собиранием всего замечательного и нельзя надивиться, как он в этом успевает! Недавно он у нас был и показывал новые, но удивительные вещи. Вы, вероятно, знаете, что прежде почетным зрителем в Прилуке был старик Носенко-Белецкий. Никто не подозревал, что этот человек (впрочем, ученый Екатерининского века) занимался в тиши своего кабинета и занимался очень дельно. Будучи недавно разбит параличом и чувствуя себя теперь легче, он, однако, думает о приближающемся конце и, пригласив к себе Марковича, передал ему свои труды. Что же вы думаете? Малороссийская грамматика, прекрасно составленная, и полный малороссийский лексикон с этимологическими и филологическими замечаниями и разными пословицами и поговорками при словах¹³. Надобно же этому Марковичу счастье захватить в руки такое сокровище. Но не беспокойтесь, я эти сокровища буду стеречь, как только можно, и если он сам их не издаст, то надеюсь, что они не уйдут от Ваших рук. Он мне много говорил также об одной рукописи, которую он имеет в виду: историческое описание местечек, сел и хуторов одной части Полтавской губернии, именно наших мест; составленное во времена Гетманщины. Хотя эта рукопись, если только она существует, имеет более интересу частного, но несмотря на то может быть очень важна. Как только он ее достанет, то я, увидев ее, напишу Вам о ней подробно, хоть он и не будет об этом и знать.

¹³ Цей словник було опубліковано лише у ХХ ст. Див.: Білецький-Носенко П.П. Словник української мови / підгот. до вид. В.В. Німчук. Київ : Наук. думка, 1966. 421, [1] с.

Еще раз прошу Вас, любезнейший земляк, не прогневайтесь за мое поручение, да я не знал, как поступить, а хочется иметь книги. Бувайте ж здорові, мій голубе. Хай Вам Біг помога, у тяжких роботах, та згадуйте інколи Вашого щирого приятеля Г. Галагана.

Уперше опубліковано: Український дворянський епістолярій... [13, с. 103—105]. Оригінал: Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 3—4 зв.

***

О. Бодянский — Г. Галагану

Вчера получил я Ваше письмо и, чтоб не копить долгов письменных к другим, отвечаю Вам сегодня на него. Якось легче чоловікові, як скине який гріх з шії.

Деньги, 10 р. сер., получены и переданы уже мною сегодня актуарию Общества Ив. Алексеевичу Дмитриеву, живущему в самой Университетской типографии, чтобы он немедленно же отправил на них просимые Вами книжки наших «Чтений». Судя по тому, что Вы уже имеете, Вам следует выслать 11-ть №№ включительно, т. е. 1846 г., 2-го года: 4; 1847 г.: 6, 7, 8, 9 и 3-го года: 1, 2, 3, 4, 5 и 6-й, вышедшие доселе, кои все стоят, без пересылки, 13 р. 40 к. сер., как это увидите из счета актуария. К нему же лучше всего можете всякий раз обращаться и впредь, по адресу, находящемуся на каждой обертке книжки «Чтений». Вернее и покойнее будет поручить ему, однажды навсегда, высылать каждый № «Чтений» тотчас по выходе к Вам, в Прилуку, а следующее за то либо взнестъ за год вперед, либо же по мере получения всех книжек (9-ти), стало быть в июне месяце, потому что с июня по сентябрь не бывает заседаний в обществе по случаю вакаций, и маем всегда заключатся год, как сентябрем открывается. Книжки «Чтений» являются каждый раз после заседаний, без коих не может быть и их самых, или же, в противном случае, должны бы переменить свое название («Чтений»), и тогда выходить, по примеру прочих журналов, с 1-го генваря, но зато они не были бы отражением Общества. Я потому советую Вам обратиться к актуарию, что он человек у меня самый отчетливейший и удовлетворяет в этом отношений довольно многих. Если бы Вам вздумалось выслать ему вперед деньги, то вот мерило, которому можно приблизительно следовать: каждая книжка, по большей части, продается по рублю серебром, весовых за 3 ф., всех книжек в год (с сентября по июнь) 9-ть, следовательно... Недостающее можете по истечении года дослать, возобновляя выписку «Чтений». За ценой всегда можно следить по самым книжкам, на коих (на обертке) вставляется каждой цена. Иная книжка, в случае толщины ее, дороже рубля серебром, но это бывает редко, очень редко, но ни одна не ниже рубля серебром. Кажется, я все высказал Вам по этому обстоятельству и считаю только нужным извиниться в том, что, при всем моем горячем желании взять это дело прямо на себя, никак не могу, боясь денежных счетов, с кем бы то ни было, пуще огня и смерти. Я плохой математик и вообще цифирщик; притом могу, при других хлопотах, нечаянно забыть, а это в деле журнальном, особливо в деревне, не следует допускать: «дорого яичко к Великому дню». Я даже отправление к родным своим поручил актуарию по этой же самой причине.

Известие Ваше о Носенке-Белецком поразило меня. Пожалуйста, не выпускайте из виду его трудов. Охотнейше предложу, во всякое время, свои услуги в из-

дании их, буде г. Маркевич не позаботится о том сам. Подобные дела не следует скрывать под спудом, а тем более долго. Вообще просил и прошу действовать на г. Маркевича. Говорят, что он благонамереннейший из благонамереннейших, но Бог весть почему, чрезвычайно тяжел на подъем. У него надо брать, за что сам же, де, после благодарит, а дать своею рукою — не в состоянии, от лениности или от чего другого. Рукопись, в которой описывается наш край (Прилуцкий и смежные), мне, по сию пору, неизвестна; весьма любопытен ее знать, будучи сам оттуда, и тиснуть, хоть бы она и не заключала особенной исторической важности, уже по этому одному обстоятельству.

Бувайте живенькі, здоровенькі, та не забувайте Вашого найщиршого земляка
І. Бодянського.

6/III 48.

Москва. Университетская типография.

Уперше опубліковано: Киевская старина. 1899. № 7. С. 27—29.
Друкується за оригіналом: ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 259.

***

О. Бодянський — Г. Ґалаґану

Року 1848-го, юня 24-го дня. Москва.

Пане земляче Грицьку!

Що ж оце ти замовк, да ще так довго? Хоч би в хату, як кажуть то, через поріг наплював! Чи, може, завозився дуже з тими панами та паненятами, що вони тебе там поставили головою собі?¹⁴ Бувай здоров і з сим панством, а з його да ще в більше, хоча й в самий верх! Але тільки, паноньку, не треба й нас [забувати], не дуже, правда, великих [т]а страшних, а все-таки не з кілочка, і може, інколи, як тая мишка львові, і ми якому пану знадобимося, на пригоді будемо. Отже то я зусім не об тим налагодився говорити з тобою, а звів на проповідь попа в церкві, що, знай, паравіям товмачить, як то негарно і грішно величатися чоловікові, що не треба плювати в колодязь і тому подобні святії і пісні мислонькі і правдоньки. Я хотів тільки спитати тебе, просто і без усього, чи жив та здоров, що не промовиш ні словечка до нашого брата на Московщині? Коли не хочеш сам говорити, так ми до тебе дещо промовимо. Ось слухай же, добродію!

Пишуть мені, що отам, десь під Ромном, у нас живе якийсь Полетика, унук чи що таке того Полетики, що владика Георгій писав для його свою «Історію русов»¹⁵, як сам здоров знаєш. Отже, буцім, той унук, чи як там, має у себе самую лучшую копію того його спису. Чи не маєш, паноньку, якої дороги до того Полетики, щоб у його позичити місяців на три його копії мені? Бач, я й досі ще не випускаю од того Кониського, що все мав надію достати як-небудь оцю копію. Як би я її мав, зараз би зрівняв, і що треба перепечатав, а коли багацько непохожого, і

¹⁴ У 1848 р. Г. Ґалаґана було обрано предводителем дворянства Борзнянського повіту Чернігівської губернії.

¹⁵ Архієпископ Георгій Кониський (1717—1795), визначний український учений і церковний діяч, ректор Києво-Могилянської академії, вважався автором «Історії русів», рукопис якої буцімто передав громадському діячу, оборонцю автономії Гетьманщини Григорію Полетиці (1725—1784). О. Бодянський мав на увазі його сина, Василя Полетику, який мешкав у с. Коровинці Роменського повіту й теж займався історичними студіями. Однак В. Полетика помер у 1845 р.

нанове б напечатав. Не забувай, земляче, що говорять наші люде: «куй залізо, поки гаряче, а дери лики, поки деруться». Амінь!

Друге слово до тебе: читаю, що учитель у Прилуці руського язика Деда вийшов на покійний живот¹⁶. А мій братяга небіж років зо три, як добивається цього міста, але не можна було, поки Деда на йому сидів. Тепер воно порожнє, і братяга мій подав уже просьбу, щоб його перевели у Прилуку. Чи не может тут піддять якого пилу почетний смотритель, котрий, як ти писав там мені колись, родич чи якийсь там знакомий тобі? Коли може, — признайся до його, голубоньку, за мого нетягу брата! Воно, бачиш, дуже було б для його се на руку, бо через теє б він жив під боком у своєї і моєї неньки старенької, що, як сам, поздоров тебе Боже, знаєш, не пльоване діло для матусеньки і її мізерного збіжжя. Будь ласкав, коли можна!

Посилаю тобі ти книжки «Чтений», котрих у тебе немає після послідньої засилки. Гроші за їх не мені, а пану актуарієві слідують, которому у свій час і вишли; а скільки, подивися на балятурки книжок, да й злічи!

Бувай здоров, пануй сам з собою і з своїми родними і кровними, та не забувай щирого твого земляка

Иська Бодяньського.

Кланяйся усім, хто там мене ще не забув, а найбільше і найнижше свій старенькій неньці, пані-матощі.

*Уперше опубліковано: Киевская старина. 1899. № 7. С. 29—31.
Друкується за оригіналом: ІР НБУВ. Ф. ІІІ. Од. зб. 260.*

***

Г. Галаган — О. Бодяньському

Получено 9/XII 1849, п'ятниця¹⁷.

Киев. 28-го ноября 1849 года.

Вот уже скоро год, как я видел вас в последний раз в Москве, любезнейший земляк Осип Максимович, и с тех пор не знаю почему, но, к большому моему сожалению, прекратилась переписка между нами. Несколько раз порывался я к вам писать, а все лето поджидал вас в наш Прилуцкий край. Ежели судить по самому себе, то я могу смело надеяться, что найду еще в вашем сердце то расположение ко мне, которым всегда дорожил; а потому беру перо, чтобы поговорить с вами как с старым приятелем. С тех пор, как вы сделали жертвою ехидного коварства ваших соперников, литературные труды ваши остановились¹⁸. Не буду повторять здесь, сколько от этого потери для всех читающих и мыслящих людей; но кроме того есть и большой ущерб в ваших материальных средствах. Сначала я все еще надеялся, что авось не поправятся ли ваши обстоятельства, но время проходит и заставляет подумывать о других средствах. Я знаю, что у Вас осталось много интересного, не помещенного в «Чтения Общества истории и древностей» и нигде

¹⁶ Василь Савич Деднін (Деда) тривалий час вчителював у Прилуцькому повітовому училищі, спочатку викладав малювання, згодом — російську мову.

¹⁷ Приписка О. Бодяньського.

¹⁸ Унаслідок «справи Флетчера» (див. вище) О. Бодяньський мусив вийти у відставку з посади професора Московського університету, а «Чтения...», які він редагував і в яких опублікував чимало цінних історичних джерел, було закрито. А втім, опала Бодяньського тривала недовго — вже наприкінці 1849 р. він зміг повернутися до Московського університету, проте видання «Чтений...» вдалося відновити лише 1858 р.

не изданного; многое из всего этого может иметь большой интерес для читающей публики, и если бы Вы принялись за издания подобных книг сами от себя, ваше предприятие могло бы быть вдвойне вознаграждено. Я в этом случае предлагаю себя к Вашим услугам в отношении к денежным средствам для печатания какого-либо издания; с тем, разумеется, что вы бы мне обо всем заблаговременно написали, чтобы я мог приготовиться. Подумайте, любезный земляк, о моем предложении. Для меня было бы истинное наслаждение, если бы я мог в чем-нибудь быть вам полезным. Ежели вы подумаете, что это мое предложение может меня стеснить, то я, пожалуй, и на то соглашусь, чтобы по издании книги известное количество экземпляров отделено было мне за мои деньги, но только с тем условием, чтобы ваши экземпляры продавались прежде, а деньги, вырученные за мои экземпляры, я назначу снова на какое-либо другое подобное издание.

Вот предложение, которое я решился вам сделать от чистой души и за которое прошу вас наперед простить меня, если оно в чем-либо будет вам неприятно.

Буду с нетерпением ждать вашего ответа, который вместе с тем даст мне о вас весточку, давно мною желанную. Боже ж вам поможи, да земляка вашего не забывайте. От щирого сердца ваш

Григорий Ґалаґан.

(Мой адрес на обороте).

В Киеве, на Университетской площади, дом Зуевича.

Друкується вперше.

*Оригінал: Відділ рукописних фондів
і текстології ІІ НАНУ. Ф. 99. Спр. 90. Арк. 107—108 зв.*

***

Г. Ґалаґан — О. Бодянському

Получено 13/I 1850 г., пятница¹⁹.

Киев. 4-го генваря 1850 г.

Письмо Ваше, дорогой земляче, в ответ на мое было для меня истинным подарком на новый год, ибо я в нем увидел, что милосердный Бог таки оглянулся на вас. Дай же Боже вам на наступивший год и на многие другие много счастья, утешения, успеха в работах и избавления от напастей некоторых москалей. Теперешнее ваше положение, слава Богу, позволит и вам, и мне хорошенько обдумать наши маленькие предприятия и делать все не торопясь, а следовательно и хорошо. Об этом еще успеем поговорить. Мы тут в Богоспасаемом граде живем себе потихоньку; есть-таки люди добрые, благонамеренные, с которыми приятно потолковать, обновиться, освежиться в своих намерениях и немножко омыться от той коры, которая на нас незаметно нарастает наветом света. Брат мой Николай Ригельман, Ф.В. Чижов, это люди добрые. Недавно приехал сюда из Москвы Самарин; я еще мало с ним знаком, но видно, что розумний вельми²⁰. Есть кроме их несколько людей мне коротко знакомых, принимающих видимо деятельное участие в ходе умственной

¹⁹ Приписано О. Бодянським.

²⁰ У нотатках 1849 р. Г. Ґалаґан писав про спілкування у Києві з М.А. Рігельманом, Ф.В. Чижовим, Ю.Ф. Самарінім і В.В. Тарновським (старшим): «Товариство, яке мене оточувало, є таким, що часто задушевний мій предмет [селянська справа. — М. Б., Є. К.] був на сцені; ...і благі починання немало зустріли такої симпатії, яка їх укріпила й оживила» (ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 6923. Арк. 6).

жизни, но резкость их суждений, а главное, совершенное отсутствие убеждения не слишком к ним заманивает. Наше малорусское с некоторых пор молчит, некому им заняться, а между тем, как бы иногда хотелось прочесть что-нибудь на нашей родной мове. Кстати: что делает ваше огромное собрание малорусских песен? думаете ли вы их издавать и как?²¹ Здесь наш Максимович третий раз уже берется за издание в свет этих исчезающих драгоценностей и не знаю, право, что служит ему препятствием к продолжению начатого труда? кажется, что не материальный недостаток средств. Напишите мне, земляче, о ваших песнях, мне нужно о них знать. Да вот еще! скажите, пожалуйста, нет ли у вас списка «Черной рады» Кулиша, если есть, то вы бы меня бесконечно одолжили, приславши его или копии с него, хоть и не по почте, а по оказии, например, через Максимовича, едущего, как говорят, обратно в Киев в феврале месяце. Ложное направление, принятое некоторыми из наших земляков, лишило нас чтения многих прекрасных произведений нашей литературы, а между тем, зная о их существовании где-либо или даже подозревая, неизъяснимо хочется прочесть их. Простите, что я к вам обращаюсь с нескромными просьбами, окончу скромной просьбой, чтобы вы нас не забывали и дарили бы меня хоть изредка вашими писаниями.

Весь ваш

Г. Галаган.

Матушка поручает мне вам от нее усердно поклониться.

Друкується вперше.

Оригінал: Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 5—6.

***

Г. Галаган — О. Бодяньському

Получено 7-го апреля 1855 г., четверг²².

Киев. 23 марта 1855 г.

От глубины души благодарю Вас, достойнейший и многоуважаемый Осип Максимович, за присланную мне Вами через гр. П.Е. Комаровского²³ книгу вашего сочинения²⁴. Это истинно драгоценное доказательство Вашей любезной памяти обо мне, и дает мне предлог несколько побеседовать с милым земляком, которого уже несколько лет мы ждем тщетно на нашей Украине. Исполнится ли хоть это лето ваше благое намерение посетить родной край? Если это будет, то сделайте милость, не минайте Сокиринец, где Вас всегда ждут с нетерпением. Это для меня было бы почти единственным средством с Вами повидаться, а в Москву Бог знает когда придется заглянуть. Столицы для меня теперь как-то не к руке и желание обновить в себе их впечатления сильно охлаждается мыслью о дальности пути и суровости климата. К тому и моя деятельность вовсе меня с ними не связывает. Летом я занимаюсь делом чисто сельским, зимою Киев, который благодаря ве-

²¹ О. Бодяньський мав велике зібрання українських народних пісень, але лише частина цих записів збереглася і була опублікована. Див.: Українські народні пісні в записках Осипа та Федора Бодяньських. Київ : Наук. думка, 1978. 325 с.

²² Приписка О. Бодяньського.

²³ Граф П.Е. Комаровський — зять Г. Галагана, чоловік його молодшої сестри Марії Павлівни.

²⁴ Бодянский О. О времени происхождения славянских письмен. Москва : Унив. Тип., 1855. III, 381, CXV с.

ликолепному днепровському мосту сделался для нашего края всегда доступным, представляет мне много предметов для деятельности небесполезной. Я принимаю участие в статистических работах для описания нашего края. Нашим прекрасным прошедшим занимаются несколько таких почтенных деятелей и тружеников, которые верно после себя не оставят ничего неразобранного и неузнанного. Наше настоящее в этом отношении остается назади, и от этого происходит много беды на деле. Самые благонамеренные люди, желающие добра, бродят во тьме и тщетно хотят освободиться от тех закоренелых фальшивых понятий, которые составились в обществе вследствие обстоятельств, покровительствовавших эгоизму людей. Изучение края со всех его сторон, познание самих себя откроют каждому вещи так, как они есть на самом деле²⁵. Вот каким трудам теперь посвящаю и я себя, сколько могу, почтенный земляк. Если только хватит довольно сил, то, надеюсь, что-нибудь и выйдет из труда, который, между тем, один из тех, о которых говорится: чем дальше в лес, тем больше дров.

Поручаю себя продолжению доброй памяти вашей обо мне. Будьте здоровы и счастливы, и приезжайте к нам, мы Вас ждем с отверстыми объятиями. Душевно преданный и глубоко Вас уважающий

Григорий Галаган.

Друкується вперше.

*Оригінал: Відділ рукописних фондів
і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 7—8 зв.*

***

Г. Галаган — О. Бодянському

Получено 11-го апреля 1856 г., середина²⁶.

Киев. 30-го марта 1856 г.

Позвольте обратиться к Вам, многоуважаемый Осип Максимович, с моею почтеннейшею просьбою, исполнением которой Вы сделаете два добрые дела разом: поможете мне и еще одному предмету, верно вами любимому. Вот в чем дело: три года тому назад я собрал 50 малорусских песен, более или менее известных и весьма хороших²⁷. С помощью Н.А. Ригельмана и еще одного хорошего музыканта положили мы эти песни на ноты, и я возымел намерение издать их и потом еще несколько таких же выпусков. Гравировал я их как следует, но, к большому моему удивлению, киевская цензура сделала в них такие вырезки, что не стоило их было издавать. Вы не можете себе представить, до какой степени цензура была бессмысленно привязчива и не пропускала таких песен, которые без музыки были уже раз 5 или 6 напечатаны в разных сборниках. Видя эту беду, я сложил свои доски и ждал благоприятнейших обстоятельств. Этою зимою мы вздумали послать один корректурный экземпляр в Москву. За это взялся мой приятель Жемчужников²⁸,

²⁵ У нотатках 1849 р. Г. Галаган висловився відвертіше щодо свого тогочасного захоплення статистику: «У нас не можна писати книг, не можна говорити промов і навертати через них людей на істину, хай же промовляють за нас цифри й факти, в них іще може жити істина, в них кожен побачить, хто правий, хто винний...» (ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 6923. Арк. 6 зв.).

²⁶ Приписано О. Бодянським.

²⁷ Ідеться про видання: Южно-руські пісні: з голосами: [для голосу з фп.] / [зібрав та аранж. М. Маркевич]. Київ : Собственность издателя [Г. Галагана], 1857. 97 с.

²⁸ Лев Михайлович Жемчужников — художник, далекий родич і приятель Г. Галагана.

хорошо знакомый с князем Львовым²⁹. Он адресовал и письмо, и книгу переплетенных нот в Московский цензурный комитет, не зная квартиры кн. Львова. Но до сих пор никакого ответа, ни сведения об участии этих моих песен я не имею. В этом затруднении я решился прибегнуть к вашей помощи. Сделайте милость, узнайте: 1-е) Получил ли кн. Львов письмо и песни от Жемчужникова? 2-е) Если он их не получил, то где они находятся, в цензурном комитете или на почте? В том и другом случае нельзя ли их оттуда вызволить и, передав Львову, просить его отвечать о них мне, а не Жемчужникову, который уехал в Одессу. Смело так прошу Вас, дорогой земляк, уверенный в участии вашем ко мне и к предмету, нам обоим дорогому.

Недели через три я надеюсь выехать до дому и потому вернее будет писать мне в Прилуку.

Всею душою преданный Вам и глубоко Вас уважающий

Г. Галаган.

Друкується вперше.

Оригінал: Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 9—10 зв.

***

О. Бодянский — Г. Галагану

Из прилагаемого при сем письма ко мне одного из цензоров нашего Цензурного комитета Вы увидите, что отыскиваемые Вами «Малороссийские песни с напевами» находятся теперь у жены князя Львова, умершего еще великим постом, 22 марта. К сожалению, я не могу обратиться к этой последней, будучи с ней вовсе незнаком; но, на днях, увидевшись с лицами, которые, по моему предположению, известны ей сколько-нибудь, попрошу их похлопотать об отправлении в Цензурный комитет и этого, тем более, что прочие книги и рукописи, бывшие у супруга ее, отосланы им самим, говорят, недели за две до кончины, по принадлежности. Вероятно, Ваша посылка пришла в цензуру, а из нее передана ему, в то время, когда он находился уже при последних днях, и передана не как принадлежащая цензуре, но как вещь совершенно посторонняя; жена же, не зная ничего об этом, разумеется, оставила ее у себя. Мне кажется, действительнее всего в этом случае было бы попросить Вас С.А. Маслова³⁰, с которым, кажется, Вы близки, или же графа П.Е. [Комаровского], который с покойником в последнее время находился в наилучших отношениях по Обществу сельского хозяйства, чтобы он съездил за ними к жене его и потом передал бы мне, а я бы уже внес их лично в цензуру и попросил бы просмотреть того из цензоров, кого знаю за лучшего для подобного дела во всех отношениях. Я вполне убежден, что они будут пропущены без всякого изуродования и в самое короткое время. Мне странно, почему Вы с самого начала не поручили мне этого. Путь, избранный Вами, как видите, оказался несостоятельным. Даже и в том случае, когда бы тут не замешалась беззубая с своей косою, едва

²⁹ Князь Володимир Володимирович Львов служив цензором у Московському цензурному комітеті. Мав репутацію ліберала, був звільнений зі служби за дозвіл друку «Записок мисливця» Івана Тургенєва 1852 р. Поновлений на посаді цензора 1855 р. завдяки лібералізації суспільно-політичного життя на початку правління Олександра II, але 22 березня (ст. ст.) 1856 р. помер. На час написання листа Г. Галаган ще не знав про його смерть.

³⁰ Степан Олексійович Маслов — агроном, секретар Московського товариства сільського господарства.

ли бы это дело обошлось как Вы желали и как бы ему следовало быть, потому что князь, после той переделки, в которую попал было по случаю «Записок охотника», сделался чрезвычайно мнительным и придирчивым. Но у нас есть теперь один цензор, который чужд того и другого, такой, какого только может желать каждый благонамеренный писатель в России. Ему-то я поручу Ваше добро, буде Вам угодно это: если уж он не сделает желаемого Вами и нами, то, наверное, в нынешнее время никто другой не сделает того. Вообще, и раз навсегда, прошу Вас в подобном случае всегда располагать мною на всей своей воле, пане земляче! В противном случае, при неудаче, — не пеняйте ни на кого, а на одного самого себя. Нам, столічанам, письменство и все его мытарства знакомее, чем Вам, жителям отдаленной, но благословенной Малороссии, к которой каждый год, в течение целого десятилетия, собираюсь, и каждый год что-нибудь непреодолимое задержит меня. Ну, хоть бы и теперь: совсем было порешил, — ан, как назло, венчальная процессия в Кремле³¹ нагонит в Белокаменную со всех сторон тучи люду, а с ним и такого, который те не те, а знай буде тягати нашего брата по всім усядам.

Бувайте ж живенькі, здоровенькі, благополучні з усією своєю родиною, котрій низенько кланяюсь, та и не забудьте Вашого щирого земляка,

О. Бодяньського.

Апреля 27-го дня, 1856 г.
Москва.

Уперше опубліковано: Киевская старина. 1899. № 7. С. 31—32.
Оригінал: ІР НБУВ. Ф. III. Од. зб. 261.

***

Г. Галаган — О. Бодяньському

Получено 16-го мая 1856 г., середа³².

Сокиренцы. 7-го мая 1856.

Премного благодарю Вас, почтеннейший Осип Максимович, за участие, которое Вы приняли в моем издании малороссийских песен. Я точно жалею, что с самого начала не обратился к Вам с этим делом, но этому причиною был мой приятель Жемчужников, который взялся прямо доставить песни кн. Львову. Теперь я поручил зятю моему выручить их от княгини Львовой и передать Вам, а Вы, любый земляче, делайте с ними что хотите; все будет хорошо. Некоторыми песнями я недоволен, не столько музыкой, как аккомпанементом. Это можно будет исправить, лишь бы прошли сквозь цензуру слова. Когда песни выйдут из цензуры, то будьте так добры, пришлите мне их сюда. Исправивши некоторые музыкальные недостатки, я их пущу в свет и затем приступлю к собранию нового выпуска, отчасти уже совершенно готового. Жалко мне очень, что опять пройдет лето без Вас в Малороссии. А я мечтал об удовольствии принять Вас в старосвитском будынке, который я выстроил в одном имении в 25-и верстах от нас³³. Мне хотелось в этой постройке

³¹ Ідеться про коронацію Олександра II.

³² Приписано О. Бодяньським.

³³ «Старосвітський будинок» або «малоросійський будинок» — садиба, стилізована під помешкання української козацької старшини XVII ст., зведена в маєтку Г. Галагана в с. Лебединці Прилуцького повіту. Див.: Письмо Г.П. Галагана о малороссийском будынке в селе Лебединце, Прилуцкого уезда. Киевская старина. 1904. № 7—8. С. 1—7 (Документы, известия и заметки).

сделать для нашей старины то, что делают немцы и другие, реставрируя свои замки. Как первый опыт в этом роде, он еще далек от совершенства, но что приятно, это то, что многим это нравится и примеру моему собираются многие последовать. Если для нашей теперешней жизни прежние дома и не совсем удобны, то по крайней мере они могут прекрасно заменить домики швейцарские, английские, готические и т. п. там, где сии последние теперь употребляются. И таким образом может явиться у нас новый стиль сельских построек, основанный на старосвитском, который так гармонирует с общим тоном нашей природы. Не буду, однако, терять надежды, что увижу Вас хоть в будущем году в нашей милой родине.

Прощайте, почтеннейший Осип Максимович, поручаю еще раз песни мои вашему вниманию и себя вашей дружбе.

Душевно Вам преданный

Г. Галаган.

Друкується вперше.

Оригінал: Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 11—12 зв.

***

Г. Галаган — О. Бодянському

Получено 19-го марта 1857. Вторник³⁴.

Киев. 4 марта 1857 г.

К удивлению моему узнал я на днях, многоуважаемый земляк Осип Максимович, что Вы ко мне писали. Письма вашего я не получил, исключая того, в котором Вы меня извещаете о моем собрании «Малороссийских песней». Пройденный через цензуру экземпляр Вы тогда же мне прислали, и я за него Вас благодарил. Если Вы после сего мне писали, то письмо ваше затеряно. А между тем, я и сам намерен был обратиться к Вам с некоторыми вопросами. В теперешнее время, когда, слава Богу, все оживает и всему дается ход, являются на свет Божий такие вещи, которые долгое время были под спудом и под запрещением. Наше родное в последнее время сильно потерпело, как старые остатки прошедшего, так и настоящее. Между тем, помню я хорошо, что у Вас, почтеннейший Осип Максимович, собралось за это время много кое-чего в высшей степени интересного. Не знаю, прав ли я, но мне кажется, что у Вас должны быть многие статьи по части нашей истории, которые приготовлены были во время вашего секретарства и потом взяты вами обратно и сохранены до времени. Кроме того, как Вы сами мне говорили, у Вас есть огромное собрание наших песен.

Ежели мой вопрос не будет нескромен, то прошу Вас, скажите мне, земляку вашему, что намерены Вы сделать с тем и другим трудом? Намерены ли Вы их издать и как именно? Вы верно поймете, что и меня и, скажу даже, нас вообще это очень интересует. Итак, будьте так добры, если не почтете излишним, то напишите мне, каковы ваши намерения по сему предмету.

Мне пишет моя родственница Мария Григорьевна Милорадовичева и в письме своем хвалится, что, как ей кажется, доставила она Вам удовольствие своими песнями³⁵. Весьма рад, если Вы наслаждались милыми для Вас звуками. Песни мои,

³⁴ Приписано О. Бодянским.

³⁵ М.Г. Милорадович писала Г. Галагану на початку 1857 р. з Москви: «Я нарешті познайомилася з Бодянським, він сьогодні обідав у нас, надзвичайно розумна людина й вже

после многих препятствий от недобросовестности гравера, наконец печатаются и как только выйдут в свет, то один экземпляр будет Вам прислан.

Будьте же здоровы, многоуважаемый земляк. Можно ли нам надеяться видеть Вас этим летом в Малороссии?

Душевно Вам преданный и неизменно Вас уважающий

Григорий Ґалаґан.

Друкується вперше.

Оригінал: Відділ рукописних фондів
і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 86. Арк. 13—14 зв.

***

Г. Ґалаґан — О. Бодяньському

Получено 24-го апреля 1857, среда³⁶.

Київ. 1857. Апреля 11-го.

Пользуюсь вашею одолжительностью, почтеннейший земляче Осип Максимович, чтобы утруждать Вас еще раз просьбою об одном деле, в котором Вы уже приняли один раз столь полезное участие. Благодаря Вам пропущено цензурою мое собрание малороссийских песен, цензором фон Крузе. После разных препятствий, не от меня зависевших, наконец песни награвированы, и, справившись с цензурным уставом, я посылаю при сем 8 экземпляров в Московский цензурный комитет при прошении гравера Брижа. Не зная, однако же, как лучше эти экземпляры адресовать, чтобы они попали к цензору фон Крузе, я взял смелость опять адресовать их на ваше имя. Окажите опять ваше покровительство нашим песням и сделайте, прошу Вас, так, чтобы билет по узаконенной форме был как можно скорее выслан в Киев. Когда только выпустят в свет эти песни, я попрошу Вас принять от меня один экземпляр. Он будет с особенным заглавным листком с виньеткою, которая процензируется здесь, в Киеве, когда будет готова. Будьте так обязательны, исполните мою покорнейшую просьбу. Песни мои так долго не выходили, так много встречали препятствий, что многие уже и не верят, чтобы они когда-нибудь вышли. Если встретите в сем деле что-либо особенное, то пишите мне уже не в Киев, а в Прилуку, потому что я намерен скоро выехать восвояси. Не знаю, получили ли Вы письмо мое от 5 марта. Не зная хорошо вашего адреса, я всегда адресую в университет по-прежнему. Я надеюсь, что Вы останетесь довольны виньеткою, изображающею народную сцену, окруженную мережками. Прощайте, почтеннейший Осип Максимович, поручаю себя вашему доброму расположению.

Душевно Вам преданный и неизменно Вас уважающий

Г. Ґалаґан.

Будьте так добры известить меня, что будет стоить пересылка.

Друкується вперше.

Оригінал: Відділ рукописних фондів
і текстології ІЛ НАНУ. Ф. 99. Спр. 90. Арк. 109—110.

цілковито закоренілий малоросіянин, я з ним доволі багато розмовляла, взагалі все про своє рідне...» (ІР НБУВ. Ф. III. Спр. 45897. Арк. 1 зв.).

³⁶ Приписка О. Бодяньського.

186 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксаков И.С. Письма к родным. 1849—1856. Москва : Наука, 1994. 654 с.
2. Белокуров С.А. «Дело Флетчера» 1848—1864 гг. Москва, 1910. 39 с.
3. Василенко Н.П. О.М. Бодянский и его заслуги для изучения Малороссии. Киев : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1904. II, 231 с.
4. Кирило-Мефодіївське товариство. Т. 3 / О.О. Франко (голов. упоряд.); наук. ред. Л.З. Гісцова, Г.Я. Сергієнко. Київ, 1990. 440 с.
5. Кондрашов Н.А. Осип Максимович Бодянский. Москва : МГУ, 1956. 86 с.
6. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 294. 76 арк.
7. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 6922. 45 арк.
8. ІР НБУВ. Ф. І. Од. зб. 6923. 7 арк.
9. Мельник І.Д. Українознавчий контекст науково-педагогічної та видавничої діяльності Осипа Бодяньського : дис ... канд. іст. наук. Київ, 2009.
10. Пантелеймон Куліш. Повне зібрання творів. Листи. Т. II: 1850—1856 / упоряд., комент. Олесь Федорук. Київ : Критика, 2009. 672 с.
11. Ряппо А.Й. Архів О.М. Бодяньського (огляд) // Радянське літературознавство. 1965. № 4. С. 71—78.
12. Савченко Ф. Відомості про Т.Г. Шевченка в неопублікованій кореспонденції Бодяньського // Україна. 1930. № 3—4. С. 132—137.
13. Український дворянський епістолярій : хрестоматія / упоряд.: М. Будзар, М. Вінтонів, Т. Вінтонів, А. Гедь, О. Іванюк, Є. Ковальов, О. Матвієнко. Київ : Київ. столич. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. 244 с.
14. Частная переписка Г.П. Галагана. 3. Письма О.М. Бодянского (1848—1856) // Киевская старина. 1899. № 7. С. 24—32.

Отримано 10 лютого 2025 р.

REFERENCES

1. Aksakov I.S. Pisma k rodnym [Letters to the family]. 1849—1856. Moscow, 1994. 654 p. [In Russian].
2. Belokurov S.A. “Delo Fletchera” 1848—1864 gg. [“The Fletcher Case” 1848—1864]. Moscow, 1910. 39 p. [In Russian].
3. Vasilenko N.P. O. M. Bodianskii i ego zaslugi dlia izucheniiia Malorossii [O.M. Bodyanskyi and his merits for the study of Little Russia]. Kyiv, 1904. 231 p. [In Russian].
4. Kyrylo-Mefodiivske tovarystvo. Vol. 3 / O.O. Franko (Ed.); L.Z. Histsova, H.Ya. Serhiienko. Kyiv, 1990. 440 p. [In Ukrainian].
5. Kondrashov N.A. Osip Maksimovich Bodianskii [Osip Maksimovich Bodyansky]. Moscow, 1956. 86 p. [In Russian].
6. Fond 1. Unit 294. 76 fols. Institute of Manuscript of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
7. Fond 1. Unit 6922. 45 fols. Institute of Manuscript of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
8. Fond 1. Unit 6923. 7 fols. Institute of Manuscript of V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine.
9. Melnyk I.D. Ukrainoznavchyi kontekst naukovy-pedahohichnoi ta vydavnychoi diialnosti Osypa Bodianskoho [The Ukrainian Studies Context of Osyp Bodiansky's Scientific, Pedagogical, and Publishing Activities] (Candidate's thesis). Kyiv, 2009. [In Ukrainian].

10. Panteleimon Kulish. Povne zibrannia tvoriv. Lysty [Complete Works. Letters]. Vol. II: 1850—1856. / O. Fedoruk (Comp.). Kyiv, 2009. 672 p. [In Ukrainian].
11. Riappo A.Y. Arkhiv O.M. Bodianskoho (ohliad) [Archive of O. M. Bodiansky (review)]. Radianske literaturoznavstvo. 1965. No. 4, pp. 71—78. [In Ukrainian].
12. Savchenko F. Vidomosti pro T.H. Shevchenka v neopublikovanii korespondentsii Bodianskoho [Information about T.H. Shevchenko in the unpublished correspondence of Bodiansky]. Ukraina [Ukraine]. 1930. No. 3—4, pp. 132—137. [In Ukrainian].
13. Ukrainskyi dvorianskyi epistoliarii [Ukrainian noble epistulary] / M. Budzar, M. Vintoniv, T. Vintoniv, A. Hedo, O. Ivaniuk, Ye. Kovalov, O. Matviienko (Comps.). Kyiv, 2025. 244 p. [In Ukrainian].
14. Chastnaja perepiska H.P. Galagana. 3. Pisma O.M. Bodianskogo (1848—1856) [Private correspondence of G.P. Galagan. 3. Letters of O.M. Bodiansky (1848—1856)]. Kievskaja starina [Kyiv antiquity]. 1899. No. 7, pp. 24—32. [In Russian].

Received on February 10, 2025

Maryna Budzar

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-3720-7799

E-mail: qmimaq1113@yahoo.com

Yevhen Kovaliov

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University (Kyiv, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-7740-4332

E-mail: y.kovalov@kubg.edu.ua

EPISTOLARY DIALOGUE OF HRYHORII GALAGAN AND OSYB BODIANSKYI

The purpose of the work is to introduce into scientific circulation the letters exchanged between the historian Osyp Bodianskyi and public figure Hryhorii Galagan, as well as to contextualize the ideological, social and personal motives of their correspondence. **The methodology of the article** is a discursive analysis of these epistolary materials for deepening the understanding of the essence of communication processes in Ukrainian public and intellectual circles in the socio-cultural framework of the middle of the 19th century. **The scientific novelty of the article** lies in the publication of the correspondence of H. Galagan with O. Bodianskyi as a complete epistolary complex. A contextual study of these important historical sources proves that the end of the 1840s and the first half of the 1850s despite unfavorable political circumstances (the ultra-conservative regime in the Russian Empire at the end of the reign of Nicholas I) was a time of intense communication between Ukrainian patriots included in networks of multilateral mutual assistance, and they used the liberalization at the beginning of the reign of Alexander II, in particular the loosening of censorship restrictions, to activate the national cultural movement. **Conclusions.** The beginning of H. Galagan's correspondence with O. Bodianskyi dates back to 1847—1848, when the foreign and internal policy of the government of the Russian Empire took on extremely reactionary features, and the last letters date from 1857, a time of relative liberalization of social and political life. The content analysis of the epistolary testified that the political reaction did not manage to completely suppress unofficial public life in Ukraine. The letters illustrate the forms of socio-

188 cultural interaction that Ukrainian patriots resorted to, from the informal communication of like-minded people to the search and purchase of texts on the history, ethnography, and folkloristics of Ukraine. The Ukrainian language was a full-fledged means of expressing a wide range of opinions, regarding both the discussion of social and political problems, and the solution of a number of private issues. Ukrainian language was used quite often by Bodianskyi and sometimes by Galagan. This proves that Ukrainian has acquired the status of a full-fledged literary language, able to fully satisfy the communicative needs of society. The publication of a set of letters by Osyp Bodianskyi and Hryhorii Galagan enables a thorough understanding of the hitherto little-researched period of the history of Naddniprianska Ukraine, the end of the 1840s — the middle of the 1850s, the transition period between the Cyril and Methodius Society and the beginning of the Hromadas movement.

Key words: Osyp Bodianskyi, Hryhorii Galagan, epistolary, Ukrainian patriots, communication network, social and cultural interaction.